

TOEVALSVONDST MALDEGEM, SINT-BARBARAKERK (ZUIDELIJKE SACRISTIE)

Toevalsvondst ID: <https://id.erfgoed.net/dossiers/18642>

Bijlage bij de fiche “Toevalsvondst Maldegem, Sint-Barbarakerk (zuidelijke sacristie)” (<https://id.erfgoed.net/waarnemingen/984491>).

Aangemaakt op 21/12/2022
Aangemaakt door Sam De Decker

1. VONDST

Op 14/12 werd door de gemeente Maldegem een archeologische toevalsvondst gemeld bij het Agentschap Onroerend Erfgoed. Bij oppervlakkige graafwerken in de de St-Barbarakerk in kader van de plaatsing van een nieuwe vloer waren muurresten tevoorschijn gekomen. De vondstmelding werd geregistreerd onder ID 18642.

Op donderdag 15/12 werd de vondst op het terrein geëvalueerd door Sam De Decker en Johan Van Laecke. Na een registratie van de aanwezige sporen werd de werf vrijgegeven en kan de nieuwe vloer geplaatst worden zoals voorzien.

2. WAARNEMINGEN EN METINGEN

De vondst situeert zich in de zuidelijke sacristie van de St-Barbarakerk.

Op eerste zicht gaat het om twee muren. Eén muur kent een noord-zuidverloop en loopt parallel met de oostelijke buitengevel van de sacristie. Een tweede muur loopt west-oost, parallel met de zuidelijke buitengevel.

Beide muren zijn gelijkaardig van opbouw, maar sluiten niet op elkaar aan.

Een deel van de muren werd in de jaren '60 opgebroken voor de plaatsing van warmtekanalen, de kelderachtige uitsparingen die te zien zijn op de foto's.

2.1 Muur 1

Muur 1 loopt parallel met de oostelijke gevel van de sacristie, over een lengte van ca. 4,5 meter. Op het zuidelijke eindpunt van deze muur bevindt zich een kruisvormige uitbouw in zandsteen.

Oorspronkelijk maakte de muur op deze plaats een haakse knik in de richting van het schip van de kerk, maar deze haakse muur werd integraal vergraven door de warmtekanalen. Hij is echter wel te zien als spoor in het opgaand muurwerk van het schip.

De muur is opgetrokken in baksteen met een variërend formaat, maar de dominante maat is 23/24 x 11 x 6. Aan de buitenzijde is de muur afgewerkt met een parement in zandsteen. Het gaat om regelmatige blokken met variërende afmetingen, gemiddeld 25 x 15 x 15.

In het opgaand muurwerk van het koor is een duidelijk (verticaal) bouwspoor te zien dat correspondeert met de aangetroffen muur.

2.2 Muur 2

Muur 2 verloopt haaks ten opzichte van het schip en is op zijn beurt ten dele uitgebroken door de warmtekanalen. Deze muur heeft een gelijkaardige opbouw als muur 1, met name een constructie in baksteen met min of meer dezelfde formaten als de eerste muur, en een afwerking aan het zuidoosten met regelmatige zandsteen. Daarnaast heeft deze muur aan beide zijden een kleine funderingsvoet van een halve baksteen breed.

Een opvallend detail is de aanwezigheid van een fragment van een gesculpteerde grafsteen met sporen van een gotisch opschrift en een tekening. Deze steen werd in de muur ingewerkt en loopt ten dele door onder de actuele buitenmuur.

Deze muur 2 sluit aan op de actuele buitenmuur van de sacristie (oostelijke wand) en lijkt hiermee in verband te staan. Aan de buitenzijde is een bouwnaad te zien; aan de rechterzijde van deze naad (noorden) zijn zandstenen blokken te zien, en een groter baksteenformaat. Deze bouwnaad ligt in lijn met muur 2.

3. INTERPRETATIE

3.1.

Muur 1 is de oudste muur en wijst op een sacristie die beduidend kleiner was dan vandaag de dag. Deze kleine sacristie was bekroond met een zadeldak, getuige een fragmentair bewaard bouwspoor op de buitenzijde van de gevel van het koor.

Door een gebrek aan vondstenmateriaal is het moeilijk om deze oudste bouwfase te dateren. Er zijn evenwel enkele indicaties:

- In 1777 werd de kerk in detail opgemeten, in kader van een geplande renovatie. De sacristie die op dat plan is aangeduid, correspondeert met muur 1, wat betekent dat dit gebouwtje dateert van voor 1777.
- De geschiedenis van de St-Barbarakerk is een opeenstapeling van bouwfasen, verbouwingen en vernielingen. Het is nagenoeg onmogelijk om bvb het koor te dateren, laat staan een kleine constructie als de sacristie. Het is niet duidelijk of muur 1 en het koor in verband zijn gebouwd. Het baksteenformaat van het hoogkoor op deze locatie is in dezelfde orde als muur 1.
- De fysieke opbouw van muur 1 lijkt heel sterk op muur 2, waarvan geweten is dat hij dateert uit de periode 1780-1790 (zie verder): het baksteenformaat is gelijkaardig, net zoals de afwerking met zandsteen. Deze zeer gelijkaardige opbouw doet veronderstellen dat het tijdsinterval tussen beide muren niet bijster groot zal zijn. We zijn daarom geneigd om muur 1 in algemene zin te dateren in de 18de eeuw, eventueel 17de eeuw.

Het is gerust mogelijk dat zich op een dieper niveau nog sporen van een oudere constructie bevinden, een voorloper van de sacristie. De vondstregistratie beperkte zich evenwel tot de sporen die oppervlakkig vrijgekomen waren: een volledige opgraving in de diepte was niet aan de orde omdat er geen bedreiging is.

Verder bevestigt het plan uit 1777 overduidelijk dat de zandstenen uitsprong op de hoek de restanten zijn van twee steunberen op de hoek van de buitenmuur.

Het duidelijke bouwspoor op de muur van het koor, in het verlengde van muur 1, verwijst naar de fase waarin de muur in opstand aanwezig was en er dus een verschil was tussen een interieur (westelijk, links) en een exterieur muurdeel (oostelijk rechts).

3.2

Muur 2 staat duidelijk in relatie met het grootste deel van de actuele oostelijke buitengevel. Door de bouw van deze muur werd de sacristie vergroot naar zowel het oosten als het zuiden. In oppervlak was deze uitbreiding niet zo omvangrijk: ongeveer 60cm naar het oosten en 1 meter naar het zuiden. De winst zat wellicht in de dakconstructie: men veranderde de dakvorm van een zadeldak naar een hellend lessenaarsdak. Evident was dat niet: men was gedwongen om een vreemde hoekconstructie te maken, 'omdat zonder deze ingreep een venster van het hoogkoor ten dele zou bedekt zijn.

Muur 2 is op basis van de historische data relatief eenvoudig te dateren. Uit voorgaande blijkt dat er van deze muur nog geen sprake is op het opmetingsplan uit 1777. Het primitief kadasterplan (1830-1833) geeft echter een andere situatie weer en aan de hand van de steunberen van het koor is duidelijk te zien dat de sacristie werd uitgebreid in zuidelijke richting. Historisch onderzoek (Marc Martens) laat toe om deze uitbreiding te situeren kort na 1784.

Functioneel wordt deze uitbreiding gezien als een omvorming van de zuidelijke sacristie tot berging.

Het verticale bouwspoor op de muur van het hoogkoor is opvallend. Aan de linkerkant van het bouwspoor zien we gewoon metselwerk in baksteen; aan de rechterkant is echter een grilliger patroon te zien van onder meer tegels en bakstenen die op de zijkant staan. Vermoedelijk is dit een poging om de ruwe muur te egaliseren na afbraak van muur 1, in functie van bepleistering en de omvorming van deze zone naar een interieur.

3.3

Een derde aanpassing aan de sacristie vindt plaats in het midden van de 19de eeuw. Op zowel de Popp-kaart als op de Atlas der Buurtwegen, beide uit het midden van de 19de eeuw, is de sacristie nog afgebeeld met muur 2 als buitenmuur, wat betekent dat de sacristie inspringt ten opzichte van de zuidelijke gevel van het schip – hetzelfde beeld als het Primitief Kadaster, zie boven. Op een foto uit 1902 is echter een situatie te zien die identiek is als de huidige toestand en waarbij de sacristie nogmaals (beperkt) werd uitgebreid in zuidelijke richting. Historisch onderzoek situeert dit in 1852.

Het is niet meteen duidelijk wat de reden voor deze laatste uitbreiding is. Wel valt op dat deze uitbreiding gepaard ging met ingrijpende werken aan de ramen: wellicht was er aanvankelijk slechts één raam, en werd een tweede raam geplaatst. Daarnaast zijn er tussen de beide ramen duidelijke sporen te zien van een kleine haardstructuur: de muur vertoont roetsporen en in het plafond is er een uitsparing voor een schouw.

Wellicht hebben deze uitbreidingen te maken met een verandering in functie. Terwijl de uitbreiding van 1784 kadert in een omvorming tot berging, zien we nu de omgekeerde beweging: grote ramen en een haard wijzen op een actiever gebruik van de ruimte, van berging terug naar sacristie

4. CONCLUSIE

Bij graafwerken in de zuidelijke sacristie van de St-Barbarakerk in Maldegem werden enkele muurresten aangetroffen. Registratie van de aanwezige sporen en confrontatie met historische bronnen laten toe om deze muren te koppelen aan drie bouwfases van de sacristie. De oudste bouwphase dateert van voor 1777 en is wellicht in de 18^e of eventueel 17^e eeuw te plaatsen. Een tweede bouwphase situeert zich kort na 1784, een derde fase in 1852. Deze bouwfases kaderen wellicht in de functionele omvorming van sacristie naar berging en terug naar sacristie

5. BIBLIOGRAFISCHE REFERENTIE

Martens Marc, 2001: Bouwgeschiedenis van de Sint-Barbarakerk. *Jaarboek Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem*, pp. 13 – 66.

Beheersplan Onroerend Erfgoed: Parochiekerk Sint-Barbara te Maldegem. Aiko Architecten & Ingenieurs, Maldegem, 2020.

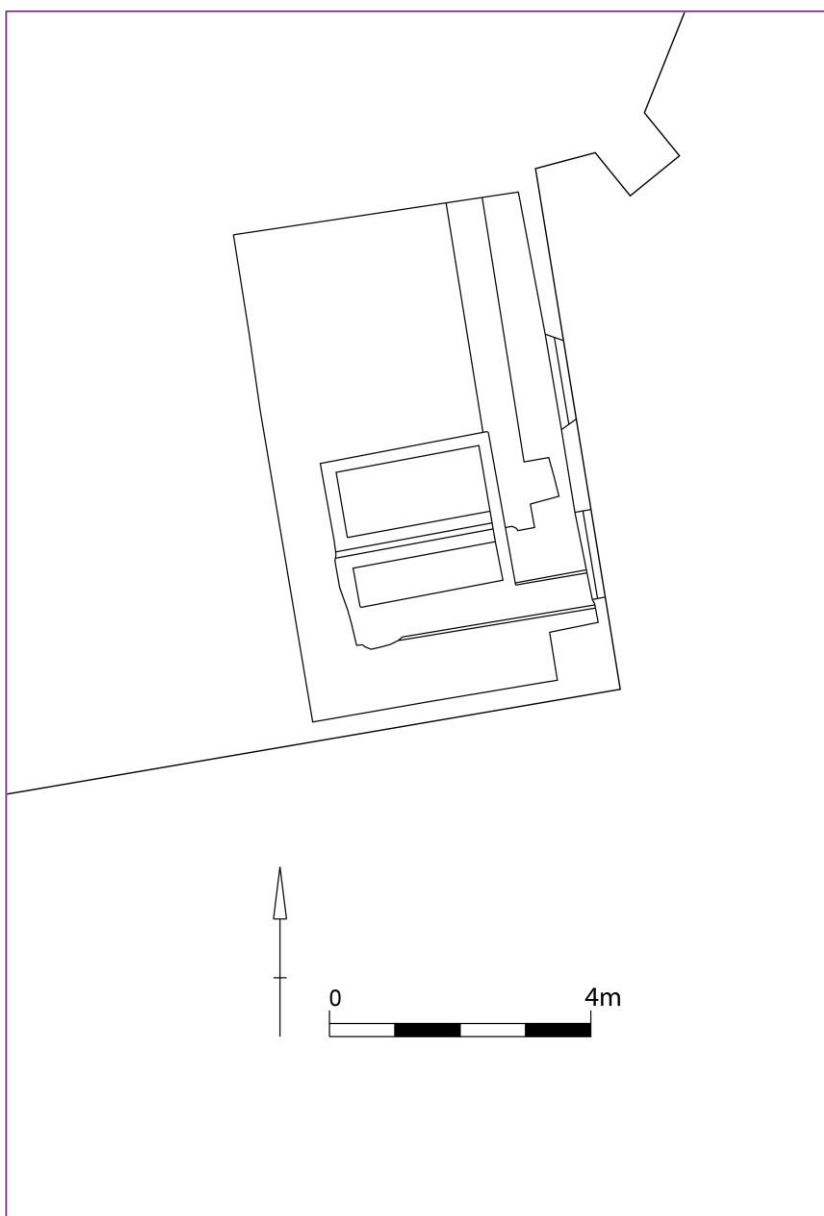
Je kan deze bijlage citeren als:

Inventaris Onroerend Erfgoed 2022: *Toevalsvondst Maldegem, Sint-Barbarakerk (zuidelijke sacristie)* [online], bijlage bij (<https://id.erfgoed.net/waarnemingen/984491>) [online] (geraadpleegd op DD maand JJJJ)

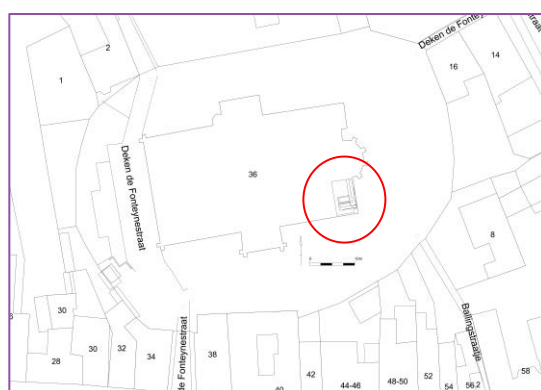
6. BIJLAGEN

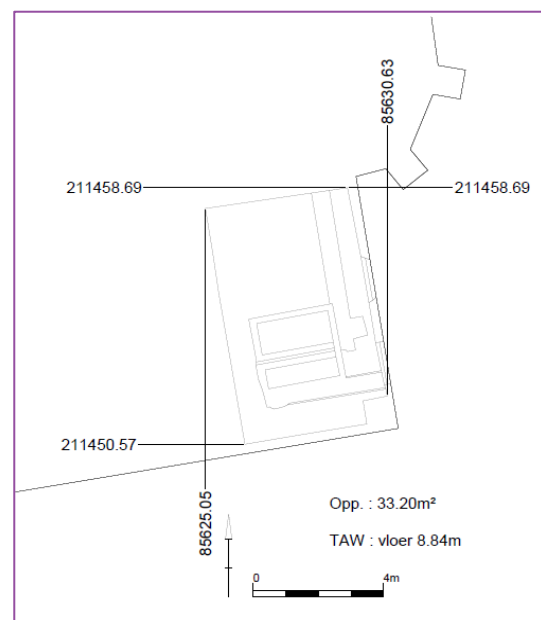
6.1 Opmetingsplannen

Figuur 2: Algemeen opmetingsplan

Figuur 1: situering

Figuur 3: bounding box

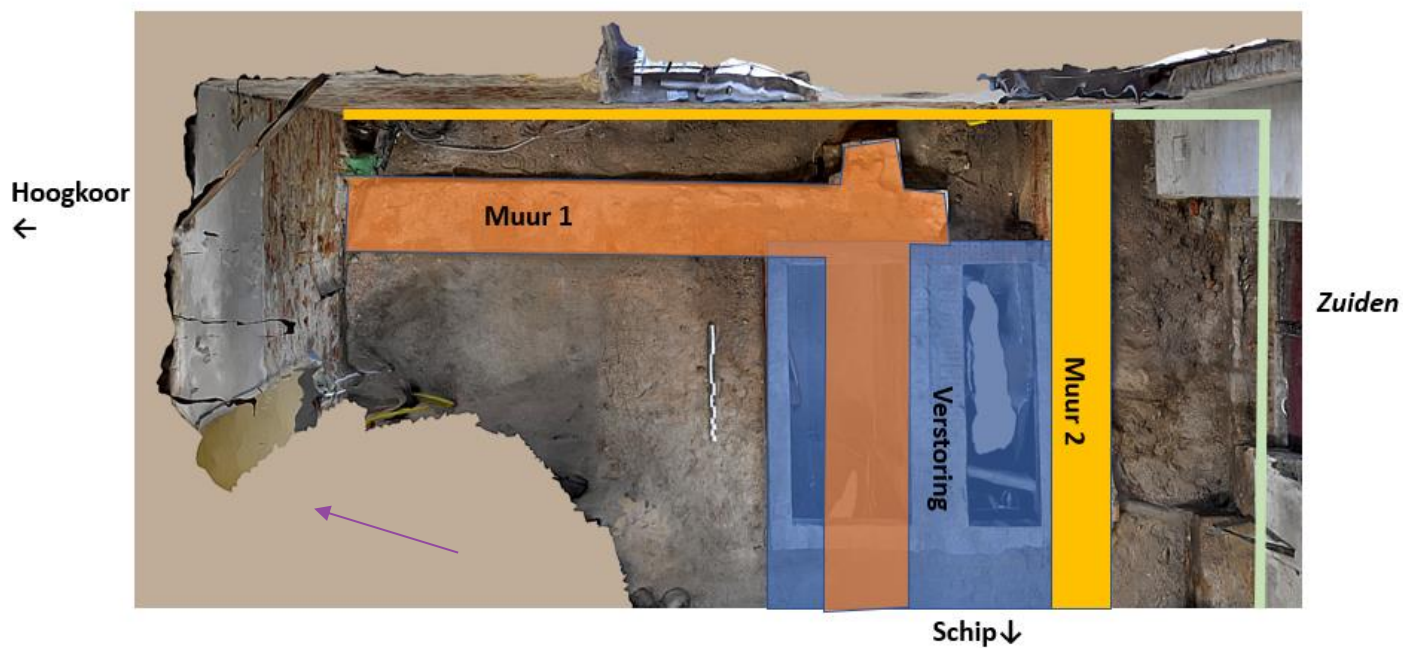

6.2 Overzichtsfoto's

Figuur 4: compilatie van overzichtsfoto's

Oosten

Figuur 5: compilatie van overzichtsfoto's, met aanduiding van geïdentificeerde structuren

Vereenvoudigde interpretatie: **Oranje**: muur 1, oudste fase; **Geel**: muur 2, tweede uitbreiding
Groen: laatste uitbreiding; **Blauw**: recente warmtekanalen

6.3. Detailfoto's

Figuur 6: Detail van muur 1

Figuur 7: Detail van de steunberen aan muur 1

Figuur 8: Een verticale bouwnaad op de muur van het hoogkoor, in lijn met muur 1

Figuur 9: Een verticale bouwnaad op de muur van het schip, in lijn met de uitgebroken muur 1

//

Figuur 10: Detail van muur 2, met bakstenen funderingsvoet, zandstenen parement en ingewerkte grafsteen

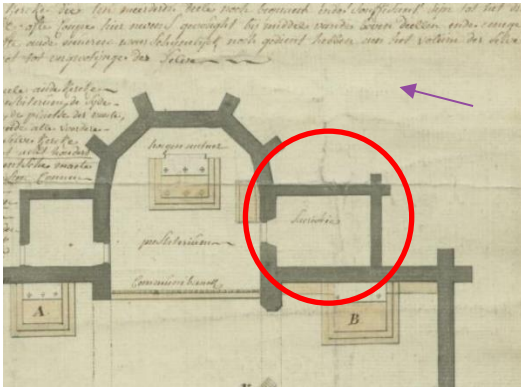

Figuur 11: Sporen van een zandstenen parement aan de buitenzijde van de sacristie. De rode lijn correspondeert met muur 2 aan de binnenzijde van de sacristie

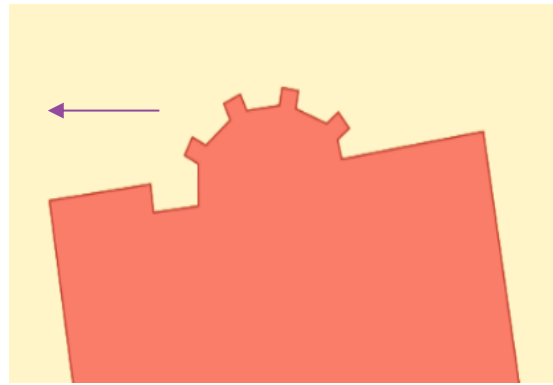

Figuur 12: Detail van de gerecupereerde grafsteen in muur 2

Figuur 13: Plan van de kerk van Maldegem, opgemaakt door L. 't Kint en J. B. Simoens. 1777. RAG, Kaarten en Plans, 1264. Bemerkt de steunberen op de hoek van de sacristie. www.cartesius.be

Figuur 14: Het hedendaags kadaster (GRB) waarop duidelijk te zien dat de zuidelijke sacristie (rechts op de afbeelding) verder is uitgebouwd ten opzichte van het koor dan de noordelijke sacristie. In 1777 waren beide nog volledig symmetrisch.

Figuur 15: Bouwporen van een zadeldak op de muur van het hoogkoor

Figuur 16: Detail uit het Primitief Kadaster, 1830-1833 (bron: www.cartesius.be). De zuidelijke sacristie is uitgebreid naar zowel het oosten als het zuiden, in vergelijking met het plan uit 1777.

Figuur 17: De vreemde hoekconstructie aan het raam van het hoogkoor

Figuur 18: Egalisatie van de wand met onder meer tegels, na afbraak van muur 1

Figuur 19: Beeld uit 1902, met de sacristie zoals we die vandaag kennen. (Bron: Martens 2001, p. 50)

